

усиление природоохранного просвещения, которое необходимо рассматривать в целостной системе природоохранных мероприятий: сейчас надо ставить вопрос об общей экологической культуре человека, неотъемлемой частью которой является бережное отношение к животным. Никакие природоохранные мероприятия не дадут положительного эффекта, если они не будут иметь комплексный характер, если местное население не проникнется пониманием собственной причастности и ответственности за судьбу животного мира.

Литература

- Бельский Е. А. О гибели птиц на автодорогах в окрестностях Екатеринбурга // Русский орнитолог. журнал. — 1998. — Экспресс вып. 42. — С. 6–10.
- Бичерев А. П., Хохлов А. Н. Гибель птиц в антропогенных ландшафтах Ставропольского края // Птицы Северо-Западного Кавказа. — М., 1985. — С. 124–129.
- Даниленко А. К., Даниленко Е. А. Влияние автомобильных дорог на формирование современных территориальных группировок населения птиц // Экология и охрана птиц: Материалы 8 Всесоюз. орнитолог. конф. — Кишинев, 1981. — С. 67.
- Ильях М. П., Хохлов А. Н., Сигида С. И. О гибели черного коршуна на автотрассе «Кавказ» // Кавказский орнитолог. вестник. — Ставрополь, 2007. — Вып. 19. — С. 70–73.
- Клаустницер Б. Экология городской фауны. — М.: Мир, 1990. — 248 с.
- Маловичко Л. В., Блохин Г. И. Особенности зимнего пребывания мохноного канюка на Ставрополье // Изучение и охрана хищных птиц Северной Евразии. Материалы V Международ. конф. по хищным птицам Северной Евразии. — Иваново, 2008. — С. 116–118.
- Маловичко Л. В., Константинов В. М. Предмиграционные скопления и зимовки черного коршуна в Предкавказье // Изучение и охрана хищных птиц Северной Евразии. Материалы V Международ. конф. по хищным птицам Северной Евразии. — Иваново, 2008. — С. 119–123.
- Маловичко Л. В., Федосов В. Н., Плеснявых А. С. Некоторые особенности динамики авифауны степного урочища «Дунда» // Фауна Ставрополя. — Ставрополь, 2005. — Вып. 13. — С. 50–62.
- Тертышников М. Ф., Хохлов А. Н. О гибели наземных позвоночных животных на автомагистралях Ставропольского края // Современные проблемы экологии и природопользования на Ставрополье. — Ставрополь, 1993. — С. 97–98.
- Хохлов А. Н. Гибель птиц на автодорогах // Природа. — 1981. — № 9. — С. 51.
- Хохлов А. Н. Гибель птиц на автотрассах Ставрополя // Малоизученные птицы Северного Кавказа. Материалы науч.-практ. конф. — Ставрополь, 1990. — С. 241.
- Хохлов А. Н. Новые сведения о гибели птиц на автодорогах Ставрополя // Актуальные вопросы экологии и охраны природы Ставропольского края и сопредельных территорий. Материалы науч.-практ. конф. — Ставрополь, 1991. — С. 165–169.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ ТА ПОШИРЕННЯ ДЕННИХ ХИЖИХ ПТАХІВ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

О. А. Матвійчук¹, А. Б. Пірхал²

¹ Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

² Вінницька обласна санітарно-епідеміологічна станція, м. Вінниця, Україна

Особливості екології та біології хижих птахів певною мірою лімітують їхню чисельність в орнітогрупуваннях. Гніздовий і трофічний консерватизм окремих видів денних хижих птахів роблять їх популяції вразливими в умовах високого антропогенного впливу у Центральному Лісостепу, в тому числі на Вінниччині. Тому надзвичайно важливим є збір даних про видовий склад і поширення соколоподібних у різних регіонах України. Зазначимо, що орнітофауна Вінницької обл. тривалий час не вивчалась. Останні дані, які висвітлюють стан орнітоценозів цієї території, стосуються початку минулого століття (Храневич, 1925; Герхнер, 1928; Портенко, 1928; Пашковський, 1929). Тому нами була виконана робота з метою інвентаризації сучасної фауни птахів Вінниччини, з'ясування їх чисельності та характеру поширення на території області.

Матеріал було зібрано у 2000–2008 рр. під час експедиційних виїздів у межах Вінницької обл. та обліків чисельності птахів у шести основних типах антропогенних ландшафтів. Обліки здійснювали маршрутним методом на постійних трансектах. Для обрахунку щільності населення (пар/км²) використано формулу, запропоновану А.-Т. В. Башгою (2001).

Крім того, були використані дані з укладеного нами раніше кадастру хребетних тварин Вінницької обл. Спостереження, які стосуються окремих видів хижих птахів на Вінниччині, були також люб'язно надані проф. В. В. Серебряковим.

Усього у 2000–2008 рр. на території Вінницької обл. нами було зареєстровано перебування 13 видів денних хижих птахів, у той час

як на початку ХХ ст., за даними окремих дослідників (Храневич, 1925; Герхнер, 1928; Портенко, 1928), їх нараховували 30 видів.

За результатами обліків, найбільшою видовою різноманітністю відзначаються водойми та прибережні ділянки. Тут упродовж року було виявлено 7 видів ряду *Falconiformes*. У межах цього типу біотопів та суміжних стацій гніздяться лунь очеретяний (*Circus aeruginosus* (L.)), канюк звичайний (*Buteo buteo* (L.)), яструби великий (*Accipiter gentilis* (L.)) та малий (*A. nisus* (L.)). Перші два згадані види можна вважати наймасовішими. Щільність луня очеретяного в репродуктивний період у відповідних стаціях становить 1,5 ос/км², меншою є чисельність канюка звичайного — 1 ос/км². Натомість під час міграції і кочівель канюк може утворювати скупчення по 20–25 ос. Так, 14.10.2006 в ок. с. Летківки Тростянецького р-ну ми спостерігали одночасно 25 ос. цього виду, а 7.11.200 поблизу с. Коржівки Немирівського р-ну — 20 ос.

На гніздуванні яструб великий тяжіє до лісостанів. У таких біотопах щільність його населення становить 0,13 ос/км². Часто трапляються зальоти яструбів великого і малого на прилегли до гніздових стації території, зокрема у агроценози, водно-болотні угіддя, а у яструба малого — ще й у багато- і малоповерхові забудови. Відомі випадки гніздування яструба великого у межах населених пунктів. Так, його гнізда знайдено у парках сіл Рибчинців Хмільницького р-ну (25.06.2007) і Стрільчинців Немирівського р-ну (16.05.2005).

Чисельність решти виявлених під час обліків хижих птахів є низькою. У першу чергу це стосується зимуючого на території області підсоколика малого (*Falco columbarius* L.). Одну особину цього виду спостерігали 10.01.2007 під час обліку птахів у заплаві р. Південного Бугу поблизу с. Лаврівки Вінницького р-ну. Відзначимо, що й на початку ХХ ст. підсоколика малого вважали рідкісним зимуючим видом (Храневич, 1925; Герхнер, 1928).

За період з 2000 до 2008 рр. лише у центральних і південних районах області ми спостерігали луня лучного (*Circus pygargus* (L.)): 9.04.2006 в ок. с. Якушинців Вінницького р-ну, 24.04.2007 поблизу с. Рахнів Гайсинського р-ну, 25.04.2007 біля с. Коржівки Немирівського р-ну, 10.05.2007 в ок. с. Кулиги Літинського р-ну і

11.10.2007 поблизу с. Летківки Тростянецького р-ну. Усі зареєстровані птахи трималися у агроценозах, прилеглих до долин водотоків. Дати виявлення вказують на те, що лунь лучний у межах області є пролітним видом. За останні 100 років його статус перебування очевидно не змінився (Храневич, 1925; Герхнер, 1928).

Ще одним представником соколоподібних, якого спостерігали під час обліків птахів, є підорлик малий (*Aquila pomarina* C.L. Brehm). Над заплавою р. Південного Бугу між селами Лаврівкою Вінницького р-ну і Мізяковим Калинівського р-ну 28.05.2006 було зареєстровано 1 ос. цього виду. Якщо В. Храневич (1925) вважав підорлика малого звичайним гніздовим птахом на Поділлі, то В. Герхнер (1928) спостерігав його лише на прольоті. Вважаємо можливим гніздування цього виду у лісовому масиві поблизу с. Кучерів Калинівського р-ну, де птахів спостерігали 27–28.04.2006 і 28–29.05.2008. Крім того, між селами Зоринцями та Бірковом Літинського р-ну в долині р. Згара 24–25.04.2008 та 12.06.2008 спостерігали одночасно 2 ос. підорлика малого.

За межами маршрутів обліку впродовж 2000–2008 рр. на території Вінницької обл. виявлено ще 6 видів денних хижих птахів. Щільність їх населення становила менше 0,13 ос/км². Найпоширенішим з них у межах досліджуваної території був шуліка чорний (*Milvus migrans* (Boddaert)). Вид заселяє більшу частину регіону, окрім східних, малозалісених територій. Він достовірно гніздиться у Вінницькому, Калинівському та Літинському районах. Ще В. Герхнер (1928) вказував на зниження чисельності шуліки чорного. Через пряме переслідування гніздування виду є успішним лише у малодоступних для людини стаціях: в заплавах вільшняках, на заболочених узліссях тощо.

Регулярно зимує на усій території Вінниччини зимняк (*Buteo lagopus* (Pontopp.)). Його чисельність на зимівлі суттєво коливається по роках. Так, 20.01.2008 на полях поблизу с. Куни Гайсинського р-ну на 2 км маршруту було нараховано 16 ос. У роки низької чисельності гризунів цей хижак може споживати також і земноводних. У лісопарку м. Вінниці 12.02.2002 під присідом зимняка було знайдено численні рештки жаби трав'яної (*Rana temporaria* L.).

Присід був розташований поблизу незамерзлої ділянки р. Пятничанки — місця зимувального скупчення цих жаб.

У весняно-літній період в орнітофауні Вінницької обл. можна спостерігати також 3 представників родини *Falconidae*. Це, зокрема, підсоколик великий (*Falco subbuteo* L.), кібчик (*F. vespertinus* L.) та боривітер звичайний (*F. tinnunculus* L.). З названих видів у межах досліджуваного регіону зараз достовірно гніздиться лише кібчик. За літературними даними початку ХХ ст., характер перебування цього птаха на Вінниччині трактується неоднозначно. Так, В. Герхнер (1928) вважав кібчика лише пролітним видом восени, натомість В. Храчевич (1925) вказує на те, що цей вид є звичайним гніздовим птахом Поділля. У 1975 р. поблизу с. Рибчинців Хмільницького р-ну було створено пам'ятку природи загальнодержавного значення «Рибчинецька дубина» з метою охорони колоніального поселення кібчика. В колонії налічувалось до 30 гніздових пар. У результаті часткового вирубування дерев, де були гнізда, у 1990-х рр. поселення зникло. Наразі окремі пари цього виду гніздяться у прилеглих лісосмугах.

Помітно зменшилась на сьогодні у межах Східного Поділля чисельність боривітра звичайного. За літературними даними (Храчевич, 1925; Герхнер, 1928; Портенко, 1928; Пашковський, 1929), раніше він був звичайним, а подекуди і багаточисельним гніздовим птахом в орнітофауні Поділля. За період з 2000 до 2008 рр. нами було зареєстровано лише 5 ос. виду на півдні області — у Гайсинському і Немирівському районах.

Частіше трапляється підсоколик великий. Цього птаха ми спостерігали у різних районах Вінниччини як у гніздовий період, так і під час сезонних міграцій. Топічно він тяжіє до відкритих ландшафтів, а саме агроценозів, заплавних і сухих лук, долин річок з прилеглими лісосмугами або лісовими масивами. Те, що підсоколик неодноразово траплявся нам упродовж репродуктивного періоду, дає підставу вважати його гніздовим у межах області.

За нашими спостереженнями, скопа (*Pandion haliaetus* L.) є надзвичайно рідкісним представником орнітофауни Вінницької обл. Достовірно відомі лише поодинокі випадки перебування цього виду в межах досліджуваної території. Не наводячи конкретних да-

них про спостереження птаха, В. Храчевич (1925) називає скопу рідкісним гніздовим видом. А ось В. Герхнер (1928) здобув скопу 24.04.1909 поблизу с. Ражепів Жмеринського р-ну, а 7.04.1909 — поблизу с. Луки-Барської Барського р-ну (Пекло, 1997). Ми спостерігали одночасно 2 дорослих особин 6.07.2006 над акваторією Ладижинського вдсх. (басейн р. Південного Бугу) поблизу с. Степашків Гайсинського р-ну. Беручи до уваги кормовий потенціал цієї водойми, а також характер прибережних лісостанів, гніздування скопи у вказаній місцевості є малоімовірним.

У доступній нам літературі можна знайти свідчення про перебування в межах досліджуваної території ще 17 видів денних хижих птахів. У ході проведених польових досліджень вони не були виявлені.

Під час осінньо-зимових кочівель на території Вінниччини можуть траплятися поодинокі особини орлана-білохвоста (*Haliaeetus albicilla* L.). Так, В. В. Клебановський 13.11.1982 поблизу с. Старої Прилуки Липовецького р-ну здобув 1 ос. цього виду (Пекло, 1997).

Без конкретних вказівок на місця і дати реєстрацій окремі дослідники (Герхнер, 1928; Портенко, 1928) наводять дані про гніздування на Поділлі таких видів, як осоїд (*Pernis apivorus* L.), шуліка рудий (*Milvus milvus* L.), боривітер степовий (*Falco naumanni* Fleisch.), беркут (*Aquila chrysaetos* L.) і сип білоголовий (*Gyps fulvus* (Habl.)). За свідченням В. Храчевича (1925), на початку ХХ ст. яструб коротконогий (*Accipiter brevipes* (Severtzov)) також був осілим птахом досліджуваного регіону, а балабан (*Falco cherrug* J.E. Gray), могильник (*Aquila heliaca* Sav.) і гриф чорний (*Aegypius monachus* L.) — рідкісними залітними. Зрідка взимку спостерігали сапсана (*Falco peregrinus* Tunst.) (Храчевич, 1925; Герхнер, 1928).

За свідченням Л. Портенка (1928), у Гайсинському р-ні було здобуто стерв'ятника (*Neophron percnopterus* L.), а В. Храчевич (1925) вважав цього птаха гніздовим, спираючись на літературні дані про знахідки виду поблизу с. Лядової 11.06.1914 і с. Рибниці 19.06.1914 у Могилів-Подільському р-ні.

На початку ХХ ст. на Вінниччині окремі дослідники (Храчевич, 1925; Герхнер, 1928) неодноразово спостерігали під час міграцій лунів степового (*Circus macrourus* (Gm.)) і польового (*C. cyaneus* L.). Відомі й пізніші знахідки польового луня. За даними В. В. Сереб-

рякова, 26.03.1977 весняний проліт цих птахів спостерігали в ок. с. Березни Хмільницького р-ну.

До рідкісних гніздових птахів Поділля В. Храневич (1925) відносив також підорлика великого (*Aquila clanga* Pall.), орла-карлика (*Hieraaetus pennatus* (Gm.) та зміїда (*Circus gallicus* (Gm.)). Птахи цих видів були здобуті В. Герхнером у квітні — травні 1909 р. на заході області, а 19.04.1909 на півдні Літинського р-ну було знайдено гніздо орла-карлика з кладкою (Пекло, 1997).

Таким чином, за останнє століття на Вінниччині у фауні соколоподібних відбулися суттєві зміни. Зменшилася чисельність цілої низки гніздових птахів, а окремі види взагалі зникли з території області. Серед причин варто відзначити пряме переслідування з боку людини, здобування птахів з метою виготовлення опудал, руйнування гнізд. Опосередковано на чисельність денних хижих птахів впливають скорочення площ старих, високостовбурних лісів, збідніння кормової бази для їхніх та герпетофагів, застосування хімічних засобів боротьби зі шкідниками сільськогосподарських культур тощо. Тому ми вважаємо за необхідне здійснювати моніторинг популяцій соколоподібних на Вінниччині і на основі його результатів розробити план дій, спрямованих на підтримання чисельності гніздових видів та сезонних мігрантів. Пріоритетними напрямками роботи мають стати розширення мережі заповідних об'єктів, просвітницькі та біотехнічні заходи.

Література

- Башта А.Т. В. Антропогенна трансформація орнітокомплексів Сколівських Бескидів : Дис... канд. біол. наук. — Львів, 2000. — 241 с.
- Герхнер В. Ю. Матеріали до вивчення птахів Поділля // Зб. праць зоол. музею. — К., 1928. — № 5. — С. 151–192.
- Пашковський В. М. Дещо з орнітологічних досліджень на Тульчинщині // Природа Тульчинщини. Краєзнавчий збірник. — Тульчин, 1929. — С. 108–109.
- Пекло А. М. Каталог коллекций зоологического музея НАН Украины. Птицы. Вып. 1. Неворобьиные Non-Passeriformes (Пингвинообразные Sphenisciformes — Журавлеобразные Gruiformes). — Киев : Зоомузей ННПМ НАН Украины, 1997. — 156 с.
- Портенко Л. А. Очерк фауны птиц Подольской губернии // Бюл. Моск. о-ва испыт. природы. Секция биологов № 37. — 1928. — Ч. I. — С. 92–198.
- Храневич В. Птахи Поділля. Огляд систематичний. — Вінниця : Кабінет виучування Поділля, 1925. — Вип. 5. — 66 с.

ВПЛИВ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ УМОВ В ЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ НА ТЕРМІНИ ТА ІНТЕНСИВНІСТЬ МІГРАЦІЇ ДЕЯКИХ ДЕННИХ ХИЖИХ ПТАХІВ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

О. В. Мацюра, М. В. Мацюра

Мелітопольський державний педагогічний університет,
м. Мелітополь, Україна

Метеорологічні фактори є одними з основних, які визначають інтенсивність та строки міграції птахів (Kerlinger, Moore, 1989; Richardson, 1990; Berthold, 1996; Bildstein, 2006). На підставі даних про метеорологічні параметри впродовж маршруту міграції можна робити прогноз термінів та інтенсивності прольоту птахів. Розуміючи характер зв'язку між погодними умовами та особливостями міграції у Чорноморському регіоні, можна прогнозувати строки появи птахів на території Близького Сходу — своєрідному тунелі для птахів, які використовують південну частину Чорноморсько-Середземноморського пролітного шляху (Moega, 1972).

Матеріал і методи

У нашому дослідженні було зроблено прогнозування строків міграції денних хижих птахів на північночорноморському відрізку Чорноморсько-Середземноморського пролітного шляху на підставі метеорологічних даних, отриманих для Чорноморського регіону. Модельними видами були визначені осоїд (*Pernis apivorus* (L.)), яструб коротконогий (*Accipiter brevipes* (Severtzov)) та підорлик малий (*Aquila pomarina* C.L. Brehm).

Дані стосовно міграції модельних видів біля Чорного моря були отримані за сприяння Турецького товариства охорони птахів (Kitalararasi Kus Goclerini Izleme Dernegi) і Турецького товариства спостереження за птахами (METU Birdwatching Society). Відслідковування осінньої міграції в Чорноморському регіоні проводили паралельно зі спостереженнями на території Ізраїлю, куди оперативно повідомляли про характер міграції в Туреччині.